

2.4 Spiritualismus na Britských ostrovech

Fenomén amerického spiritualismu přenesla na Britské ostrovy Maria B. Haydenová. Jako jedna z prvních žen ve Spojených státech amerických vystudovala medicínu. Praxi se věnovala úspěšně patnáct let a pracovala jako lékařka pro velkou pojišťovací společnost. Vdala se za známého bostonského žurnalistu. Spiritualistické schopnosti, které se u Haydenové projevíly, spočívaly v záhadných zvucích, jež se ozývaly v její přítomnosti a které spojovala s určitými písmeny. Její seance těšící se značné pozornosti vyvolaly rozporuplné reakce. Filosof a literární kritik George Henry Lewes, partner George Eliotové, ji označil za podvodnici. Matematik Augustus De Morgan se naopak Haydenové zastal (Doyle 1926, I, 150–159).

První spiritualistickou seanci Marie B. Haydenové na anglické půdě uspořádali v roce 1852 v Yorku lady Karolína Combermerová, její syn major Wellington Henry Stapleton–Cotton a Henry Thompson. Britské ostrovy byly záhy zachváceny spiritualistickou horečkou obdobně jako krátce před tím Severní Amerika. Slavný anglický herec Charles Mayne Young tvrdil, že již v první polovině padesátých let devatenáctého století spiritualismus v Británii zdomácněl. Charles Mayne Young navštívil – za poplatek jedné libry – prezentaci paní Haydenové a odešel pevně přesvědčen o jejich schopnostech. Odpověděla správně na otázky týkajících se záležitostí, do nichž byl zasvěcen pouze on (Doyle 1926, I, 159–162). Anglické a skotské prostředí bylo na přijetí vlny amerického spiritualismu připraveno především díky literárnímu působení Catherine Ann Croweové, která se s Marií B. Haydenovou spřátelila. Reverend A. W. Hobson ze *St. John's College* z univerzity v Cambridge uvedl

v londýnském periodiku *Critic*, že je překvapivé, kolik osob, které zpočátku soudily, že celá záležitost je obyčejným podvodem, poté, kdy získaly osobní zkušenost se spiritualismem, radikálně přehodnotily svůj názor. A to včetně jeho samotného (Doyle 1926, I, 163–164; Podmore 1902, II, 3–7).

Všeobecné překvapení vyvolala konverze legendárního utopického socialisty, filantropa a podnikatele Roberta Owena ke spiritualismu, k němuž došlo po setkání s Marií Haydenovou v roce 1854 (Podmore 1902, II, 22–23). Třiaosmdesátiletý Owen měl pověst ateisty. Robert Owen, jenž tvrdil, že byl ve styku s duchy Benjamína Franklina, Thomase Jeffersona a Percy Bysshe Shelleyho, věřil, že komunikace se spirituálními bytostmi otevírá novou fázi v dějinách lidstva. Své názory Owen vyslovil v manifestu *Budoucnost lidské rasy (The Future of the Human Race; or Great Glorious and Future Revolution to be Effected Through the Agency of Departed Spirits of Good and Superior Men and Women)*. V Owenově chápání spiritualismu vidíme další příklad transformace zmíněného fenoménu z tradičního milénarismu upínajícího se na eschatologické zakončení dějin do sekulárního utopismu, který viděl v objevu a otevření světa duchů historickou příležitost k radikální reformě společnosti a zkvalitnění *pozemské* existence lidstva. Mnozí spiritualisté se domnívali, že duch Roberta Owena po jeho smrti nadiktoval Emmě Hardinge Brittenové „sedm principů spiritualismu“.

Náklonnost ke spiritualismu zdědil po otci i jeho syn Robert Dale Owen, vlivný americký politik, člen kongresu, volnomyšlenkář, abolicionista a zakladatel *Smithsonian Institution*. V publikaci *Morální fyziologie (Moral Physiology, 1830)* obhajoval jako první na americké půdě zavedení kontroly porodnosti.

Po odchodu na odpočinek roku 1858 Robert Dale Owen uveřejnil dvě spiritualistické knihy *Ozvuky kroků na hranici jiného světa* (*Footfalls on the Boundary of Another World*, 1859) a *Sporné území mezi tímto a příštím světem* (*The Debatable Land Between this World and the Next*, 1872). Dalším „konvertitou“ ke spiritualismu byl navzdory počátečním výhradám proslulý lékař, mesmerista a frenolog John Elliotson (Doyle 1926, I, 165–166).

Marie B. Haydenová se koncem roku 1853 vrátila do Spojených států amerických. Její místo zaujala jiná americká média, paní Robertsová a slečna Jayová, které ale nedosáhly obdobné proslulosti. Americký shaker David Richmond působil ve městě Keighley v Yorkshire, kde se zrodil v roce 1855 díky finanční podpoře Davida Weatherheada *The Yorkshire Spiritual Telegraph*, první spiritualistický list ve Velké Británii. Příchod Daniela Dunglese Homea vdechl spiritualismu na Britských ostrovech nový život a energii.

Daniel Dunglas Home, jehož vystoupení připravovala půdu pro kariéru „sekulárních“ iluzionistů typu Harryho Houdiniho, byl pravděpodobně nejslavnější spiritualistickou celebritou vrcholné viktoriánské éry (Podmore 1902, II, 223–269). Homeův fenomén ukazuje, jak se povaha a využití spiritualismu postupně měnily v souvislosti s jeho celospolečenským ohlasem. Stoupenci spiritualismu náležející převážně ke vzdělaným a elitním vrstvám, jako byli William Crookes, Oliver Lodge nebo Arthur Conan Doyle, spojovali se spiritualismem utopická očekávání nástupu opravdového vědeckého náboženství a začátku nové epochy v dějinách lidstva. Nemohli však zabránit tomu, aby se řada jedinců nepokusila pragmaticky využít příležitostí k sociálnímu vzestupu, který úspěšná kariéra

spiritualistického média přinášela. Charakteristickým znakem dějin spiritualismu bylo napětí mezi idealismem utopických spiritualistů a oportunismem médií, jež neváhala uchýlit se v případě potřeby k podvodu. Bez jejich účinkování by ale spiritualismus nebyl myslitelný. Zmíněné rozštěpení, které je patrné v Doylových *Dějínách spiritualismu*, kompromitovalo utopické aspirace hnutí a přispělo zásadním způsobem ke konečné diskreditaci spiritualismu.

Daniel Dunglas Home, jehož Helena Petrovna Blavatská nazvala „Kalvínem spiritualismu“, se narodil v březnu 1833 ve vesnici Currie poblíž Edinburghu. Matka Elizabeth měla pověst věštkyně. Mimořádné psychické vlastnosti se přisuzovaly i dalším Homeovým předkům a příbuzným. Podle nepotvrzené legendy byl Homeův otec William, který pracoval jako inženýr, nelegitimním synem vévody Alexandera Homea. Daniela vychovávala bezdětná teta Mary Cooková, jež jej na přelomu třicátých a čtyřicátých let vzala s sebou do Greenville v Connecticutu, kam se ze Skotska vystěhovala. Jako dítě zakoušel Daniel Dunglas Home vidiny. V domácnosti Cookových se ozývaly divné zvuky a posouval nábytek. Danielovi se zjevoval duch sestry Mary, která zemřela ve dvanácti letech. Mary Cooková, pokládající synovcovy dispozice za posedlost ďáblem, jej vykázala z domu. Osmnáctiletý Home vystupoval na seancích, během nichž na dálku pohyboval stolem. Přítomní viděli záhadná fosforeskující světla. Později připojil Home levitaci a léčitelství. Začátkem padesátých let devatenáctého století zachvátila Novou Anglii spiritualistická horečka. Daniel Dunglas Home se v konkurenci desítek médií dokázal prosadit. Jeho představení se účastnil profesor George Bush, jenž stál u počátků spiritualistické dráhy Andrewa Jacksona Davise. Již

neplatilo, že spiritualistické hnutí získává stoupence výlučně mezi nevzdělanými či snadno manipulovatelnými lidmi. Když Home pobýval u Rufuse Elmera ve Springfieldu v Massachusetts, navštívila ho delegace z Harvardovy univerzity. Na konci jedné ze seancí profesor Daniel Wells, básník a editor listu *New York Evening Post* William Cullen Bryant, cestovatel William Henry Edwards a vydavatel B. K. Bliss podepsali manifest nazvaný *Moderní zázrak*, podle něhož stolkem pohybovala neznámá síla. John Worth Edmonds, soudce nejvyššího soudu, označil Homeovy spiritualistické schopnosti za autentické (Buckland 2005, 179; Doyle 1926, I, 190–191).

Daniel Dunglas Home měl hlavní zásluhu na konverzi Roberta Hareho, profesora chemie na Pensylvánské univerzitě, ke spiritualismu. Robert Hare byl původně skeptikem, který se pokoušel spiritualistické fenomény vyvrátit jako podvod. Za tímto účelem sestrojil celkem šest přístrojů, jež měly vyloučit nežádoucí intervence ze strany média. Takzvaný spiritoskop tvořila vertikální ruleta s písmeny. Do pohybu ji za pomoci vodícího drátu uvádělo médium, které sedělo k disku otočené zády. Hare úmyslně zvolil obtížné otázky, konkrétně latinský citát z Vergilia a latinské slovo označující zvuk udávající údery koňských kopyt. Médium odpovědělo správně: *Pulsatque versatque a quadrupedante*. Robert Hare byl získán pro spiritualismus. V roce 1855 shrnul výsledky spiritualistického bádání v *Experimentálním výzkumu duchovních manifestací* (*Experimental Investigation of the Spirit Manifestations*, Gutierrezová 2009, 56–60).

Daniel Dunglas Home měl původně v úmyslu vystudovat medicínu a uplatnit v lékařské praxi léčitelské schopnosti, ale projevila se u něho tuberkulóza. Byl nucen studia ukončit.

Koncem března 1855 se vypravil do Anglie. Jeho obdivovatelé se složili na nezbytné cestovní výdaje. Harry Houdini napsal, že Daniel Dunglas Home vděčil za bezprecedentní úspěch, který jej zařadil mezi nejznámější dobové celebrity, šťastným povahovým vlastnostem a obratnosti. Osobní charisma mu získávalo sympatie a choroba vzbuzovala soucit. Dobře se oblékal, byl zábavným a příjemným společníkem, nezpochybňoval náboženské autority a vyhýbal se kontroverzím. Zdůrazňoval, že za vystoupení nevyžaduje žádný honorář. Naučil se řadě moderních jazyků a samostudiem dosáhl obstojného přehledu a vzdělání. Daniel Dunglas Home se cíleně snažil proniknout do vysokých společenských kruhů, což se mu do značné míry podařilo. Vystupoval jako vážený host předních aristokratických rodin neváhajících jej zahrnovat přízní (Houdini 1924, 38–41).

Po příjezdu do Londýna se Homea ujal spiritualista Willam Cox, jemuž náležel rozsáhlý hotel v Jermyn Street. Bydlel zde i známý podnikatel, utopista a sociální reformátor Robert Owen, který se v pokročilém věku připojil ke spiritualistickému hnutí. Homeových seancí se zúčastnil spisovatel Thomas Adolphus Trollope, homeopatický lékař, obdivovatel Williama Blaka a překladatel Swedenborgových spisů James John Garth Wilkinson a Disraeliho přítel, politik a literát Edward Bulwer-Lytton, jehož romány *Zanoni* (1842) a *Budoucí lidstvo* (*The Coming Race*, 1871) mu vynesly pověst klasika moderního okultismu (Escott 1910; Budil 2015, 758–761). Homea obdivovala spisovatelka Elizabeth Barrett Browningová. Naopak její manžel Robert Browning, který americké médium zesměšnil v satirické básni *Mr. Sludge, the Medium* z roku 1864, Homea upřímně nesnášel (Blum 2007, 28–31). William Makepeace Thackeray

napsal na Homeovu obranu na adresu pochybovačů: „*Pokud byste viděli to, co já, změnili byste názor*“ (cit. dle Blum 2007, 30).

Ve druhé polovině padesátých let devatenáctého století cestoval Daniel Dunglas Home po evropském kontinentě. Když na podzim 1855 dorazil do Florencie, pokládali ho místní rolníci za čaroděje a nekromanta. Jeden vesničan se jej v prosinci 1855 pokusil zabít a třikrát Homea bodl dýkou. Home jen náhodou vyvázl životem (Buckland 2005, 180). Od června 1856 do jara 1857 pobýval v císařské Paříži. Slavné americké médium získalo značnou publicitu a na účastníky seancí učinilo hluboký dojem. Home byl přijímán v prestižních aristokratických salónech. Vystoupil v Tuileriích před Napoleonem III. a jeho chotí. Článek, který 24. března 1857 uveřejnil v *L'Estafette* Paul d'Ivoi, odráží sugestivní směr romantismu, duchovna, magie, tajemna a eskamotérství, kterou Daniel Dunglas Home dokázal obratně vyvolat: „*Říká se, že v Tuileriích se Home zeptal císaře, zda si přeje spatřit Prozřetelnost. Když císař odpověděl kladně, Home položil na stůl čistý bílý list papíru. Hned poté světlo zesláblo a ve ztemnělé místnosti se objevila ruka nejasně zářící jako průsvitný oblak a napsala na papír několik vět. List obdržel císař, který si ponechal několik těchto záhadných řádků jako talisman*“ (cit. dle Monroe 2008, 87). Zéphyre-Joseph Piérart, jenž od ledna 1857 řídil *Journal du magnétisme* a který byl důkladně obeznámen s americkým spiritualismem včetně děl Andrewa Jacksona Davise, využil přítomnosti spiritualistické celebrity pro propagaci republikánské a progresivistické agendy. Mesmerista a spiritualista baron Jules du Potet de Sennevoy se osobně účastnil Homeovy seance. Pět osob usedlo za rozlehlý těžký stůl pokrytý knihami. Home se jej dotkl a stůl se začal okamžitě naklánět na pravou a levou stranu.

Následovala komunikace s duchy, po níž se stůl i s knihami vzněs do vzduchu a v rozporu se zákony gravitace se volně pohyboval nad zemí. Baron odešel domů ubezpečen, že Daniel Dunglas Home ovládá psychické síly neznámé povahy (Monroe 2008, 83–88).

V roce 1858 vystupoval Daniel Dunglas Home na ruském carském dvoře. V Sankt–Pěterburgu se seznámil se svojí první ženou, sedmnáctiletou Alexandrou, pocházející z přední aristokratické rodiny Krollových. Skutečnost, že se podobný sňatek mezi ruskou šlechtičnou a americkým spiritualistou mohl uskutečnit, vypovídá o míře Homeova sociálního vzestupu. Za svědka šel Homeovi Alexandr Dumas starší, nevěstu zastupoval básník Alexej Tolstoj. Z manželství se narodil syn. Alexandra zemřela již roku 1861 na tuberkulózu. Harry Houdini, který citoval Stuarta Cumberlanda, tvrdil, že Home musel Rusko opustit kvůli obvinění, že se během seance snažil odcizit drahokamy (1924, 43–44).

Houdini, jenž náležel mezi ostré Homeovy kritiky, připomněl soudní líčení, kterému Daniel Dunglas Home čelil v Londýně v letech 1867 až 1868. Home založil v Sloane street společnost zvanou *The Spiritual Athenaeum*. O členství požádala sedmdesáti pěti letá bohatá vdova Jane Lyonová. Houdini uvedl, že Home zneužil postavení média a pod záminkou komunikace s duchem zesnulého manžela z ní vylákal vysokou finanční částku šedesáti tisíc liber. Vdovu dokonce přiměl k tomu, aby jej adoptovala. Lyonová konzultovala záležitost s právníkem, který navrhl, aby se poradila s manželem prostřednictvím jiného média. Jane Lyonová poté požadovala navrácení peněz. To Home hodlal učinit pouze částečně. V květnu 1868 byl Daniel Dunglas Home soudně donucen se celé sumy vzdát, protože

odvolání se na radu ducha nepovažovala porota za věrohodný důkaz. Soudce George Markham Giffard označil spiritualismus v závěrečné řeči za „zlomyslný systém nesmyslů, jenž je vymyšlen za účelem klamání domýšlivých, slabých, bláznivých a pověřčivých jedinců“ (cit. dle Houdini 1924, 44–46). Sociální prestiž Homa v důsledku procesu neutrpěla. Většina urozených přátel podobně jako Arthur Conan Doyle prohlašovala, že se během řízení choval „bezchybně“ (Doyle 1926, I, 213–215). V říjnu 1871 se Daniel Dunglas Home oženil podruhé se zámožnou Ruskou Julií Gloumelinovou. Při této příležitosti konvertoval k pravoslaví.

Jedním z nejslavnějších Homeových spiritualistických výkonů byla údajná levitace, kterou uskutečnil v roce 1868 v Ashley Place ve Westminsteru. Podle tří svědků, lorda Adara, kapitána Charlese Wynnea a lorda Lindsaye, Home vylétl oknem ve třetím patře budovy a vrátil se dovnitř oknem vedlejší místnosti. Incident vyvolal četné dohady a rozporuplné reakce. Zatímco Arthur Conan Doyle o Homeově činu nepochyboval, kritici poukazovali na to, že Homeovi stačilo k vyvolání požadovaného účinku překonat krátkou mezeru mezi dvěma vnějšími domovními balkóny (Doyle 1926, I, 200–202; Houdini 1924, 47–49). Lord Adare, blízký přítel Daniela Douglase Homa, vydal v roce 1869 knihu *Spiritualistické zkušenosti s D. D. Homem (Experiences in Spiritualism with D. D. Home)*. V posledních letech života se Home, trpící nevléčitelnou chorobou, stáhl do ústraní a věnoval se především psaní. Byl autorem knih *Události v mém životě (Incidents in My Life, 1863)* a *Světla a stíny spiritualismu (Lights and Shadows of Spiritualism, 1873)*. Zemřel v červnu 1886 a byl pohřben na ruském hřbitově v St. Germain-en-Laye v Paříži (Burton 1948).